

УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ОСНОВНІ ТРЕНДИ ТА ВИКЛИКИ

UKRAINIAN DAIRY MARKET IN AN UNSTABLE ENVIRONMENT: KEY TRENDS AND CHALLENGES

У статті розглянуто стан та тенденції розвитку ринку молочних продуктів в умовах нестабільності. Визначено, що ємність ринку молочних продуктів України поступово зменшується через економічні та військові виклики, але зберігає потенціал для зростання, особливо в сегменті експорту. Обґрунтовано важливість дотримання експортно-імпортного балансу для підтримки українського ринку молочних продуктів, який має значний потенціал, особливо в експорті та сегменті органічної продукції. Доведено необхідність вирішення питання модернізації виробництва та підвищення якості сировини для підтримки конкурентоспроможності на глобальному ринку. Визначено, що сприяти вирішенню даних завдань може державне регулювання та євроінтеграційні процеси. Державне регулювання молочного ринку в Україні спрямоване на підтримку внутрішнього виробництва, захист споживачів та забезпечення продовольчої безпеки. Інтеграція українського ринку молочних продуктів до ЄС сприятиме розвитку галузі та підвищенню якості продукції для українських споживачів, наближаючи український ринок до європейських стандартів.

Ключові слова: продовольча безпека, якість продукції, ринок молочних продуктів, стійкість функціонування ринку, експортно-імпортний баланс, євроінтеграція, конкурентоспроможність, глобальні ринки.

The article provides a comprehensive analysis of Ukraine's dairy market, which currently faces significant challenges due to economic instability and the ongoing military conflict. These factors have led to a gradual decrease in market capacity and unstable operating conditions. Despite these difficulties, the article outlines promising prospects for the market's further development, particularly in the field of exports. Among the key factors driving this potential are the presence of competitive producers, growing global demand for Ukrainian organic products, and opportunities to enter new international markets. An important aspect of ensuring sustainable growth in the sector is maintaining a balanced export-import dynamic. Such a balance is critical for preserving the stability of domestic production and protecting national producers from external threats. This issue becomes especially relevant amid rising prices for raw materials and energy, necessitating prompt and effective measures to modernize production processes. The article emphasizes that enhancing the global competitiveness of Ukrainian dairy products requires focused efforts to improve product quality. This includes raising raw material standards, integrating innovative production technologies, and aligning with international standards. State regulation and support are identified as key drivers of development in Ukraine's dairy market. Government initiatives, such as providing subsidies for production modernization, supporting the implementation of advanced technologies, and protecting domestic producers, are highlighted as vital tools for ensuring food security and long-term market stability. Additionally, the article stresses the importance of European integration processes for the industry's growth. Aligning production standards with European Union (EU) requirements will not only open access to new markets but also improve the overall quality of dairy products. This alignment is expected to enhance Ukraine's international competitiveness, strengthen its position in the global economy, and better meet the needs and preferences of Ukrainian consumers. The article underscores that strategic efforts in areas such as market balancing, quality improvement, state regulation, and European integration are indispensable for unlocking the full potential of Ukraine's dairy market. By addressing current challenges and leveraging opportunities for modernization and collaboration, the industry can achieve sustainable growth, contribute to the nation's economic resilience, and secure a stronger position in the global agricultural landscape.

Keywords: here's the translation of the terms: food security, product quality, dairy market, market resilience, export-import balance, european integration, competitiveness, global markets.

УДК 338.439.5:637

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct81-13>

Соколюк К.Ю.

к.е.н., доцент, докторант,
старший науковий співробітник відділу
ринкових механізмів та структур,
Державна установа «Інститут ринку
і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»

Sokoliuk Kateryna

State Organization "Institute of Market
and Economic&Ecological Research
of the National Academy of Sciences
of Ukraine"

Постановка проблеми. Формування стабільних ринкових структур в умовах невизначеності – складний та багатогранний процес. Структурні зрушення, що відбулися в ключових товарних ринках аграрного сектору економіки України мають як негативні так і позитивні прояви, що безумовно впливає на загальний стан продовольчої безпеки. Виникає потреба у детальному вивченні основних змін та окресленні в подальшому перспектив розвитку ключових агропродовольчих ринків у секторальному розрізі. Особливої уваги потребують ринки продукції тваринництва, а саме ринок молокопродуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань трансформацій в агробізнес під

впливом зовнішніх викликів та загроз присвячені праці А. Танасійчук, С. Ковальчук, З. Андрушкевич [1]. У працях О. Нікішиної, М. Тараканова та Н. Чеботарьової висвітлено питання забезпечення резильєнтності молочного ринку на локальному рівні [2]. Дослідження ринку молочних продуктів України за маркетинговим підходом у своїх працях здійснили Кузьо, Н. Є., Косар, Н. С., & Малиха, В. В. [3].

Постановка завдання. Метою статті є виявлення основних тенденцій, характеристика викликів та загроз функціонування в умовах нестабільності та окреслення основні напрями подальшої розбудови ринку молокопродуктів України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У світлі світових тенденцій щодо зростання обсягів на ринку молока та молочних продуктів, в Україні спостерігається скорочення. За період з 2014 до 2023 років виробництво молочних продуктів в Україні демонструвало різні тенденції, зокрема через війни, економічні зміни та зниження попиту.

У 2022 році через війну спостерігалось значне скорочення поголів'я корів і зниження виробництва молока. Якщо у 2021 рік було вироблено близько 9 млн тонн молока, то у 2022 році виробництво скоротилося до 7,7 млн тонн. У 2023 році виробництво дещо стабілізувалося, хоча очікується, що обсяги молока продовжать зменшуватись через дефіцит сировини.

Середній рівень споживання молочних продуктів на душу населення в Україні у 2021 році становив 200–210 кг на рік, що значно нижче за рекомендації ВООЗ (близько 380 кг на рік). Через війну та міграцію населення в 2022 році рівень споживання знизився до 150–160 кг на душу, що відповідає скороченню внутрішнього попиту [10].

У 2021 році ринок молочних продуктів оцінювався приблизно в 2,5–3 млрд доларів США. У 2022 році, через скорочення виробництва та споживання, ємність ринку впала приблизно до 2–2,2 млрд доларів США.

Структура ринку молочних продуктів в Україні включає кілька основних сегментів:

1. Молоко: До 2022 року вироблялося близько 7,7 млн тонн, з тенденцією до зниження через війну.

2. Масло та жири: Виробництво масла зросло після 2022 року, особливо в експорті. У 2014 році виробляли 115 тис. тонн масла, 2019 році – 89 тис. тонн, 2022 році – 60 тис. тонн (значне зниження через війну) та у 2023 році – 55 тис. тонн (очікуване зниження) [7].

3. Сири: Важливий сегмент ринку з активним експортом. Виробництво сирів в Україні стабільно трималося на рівні 180–200 тис. тонн до 2022 року, але після вторгнення виробництво зменшилось на 8 % через зниження споживання та проблеми з

експортом. Експорт сирів був прибутковішим, ніж внутрішні продажі, що стимулювало орієнтацію виробників на зовнішні ринки [7]

4. Кисломолочні продукти. Щорічне виробництво залишалось стабільним, близько 700–800 тис. тонн на рік до 2022 року. Після початку війни обсяги виробництва почали знижуватися через скорочення внутрішнього попиту [8].

Виробники активно орієнтуються на експорт, оскільки внутрішній ринок зазнав значних скорочень через війну та міграцію населення. Основні виробники та торгові марки молочних продуктів в Україні:

1. Молочний альянс. Один із найбільших виробників, який включає такі бренди, як «Златокрай», «Пирятин», «Славія». Підприємства, що входять до групи, також виробляють масло, сири та інші молочні продукти [9].

2. Терра Фуд. Відомий український виробник молочної продукції з брендами «Ферма», «Тульчинка», «Premiale». Виробляє широкий асортимент сирів, масла та кисломолочних продуктів.

3. Галичина. Відомий виробник кисломолочної продукції, зокрема йогуртів і кефіру. Основний акцент – на локальні ринки та органічну продукцію.

Протягом останнього десятиліття ціни на молочні продукти в Україні стабільно зростали через різні фактори, включаючи інфляцію, підвищення собівартості виробництва, глобальні ринкові зміни та вплив війни (рис. 1).

У 2022 році середня ціна на молоко зросла через війну та інфляційні процеси та складала 19–21 грн/л (різкий стрибок через війну та інфляцію). Тенденція до зростання збереглася і у 2023 році через подорожчання сировини та енергетичних ресурсів – 22–25 грн/л. [10]. Щодо цін на масло, то тенденції аналогічні.

Серед основних факторів, що негативно вплинули на зростання цін слід зазначити:

– війна та економічна криза: призвели до зростання витрат на логістику, зниження виробництва та збільшення собівартості продукції;

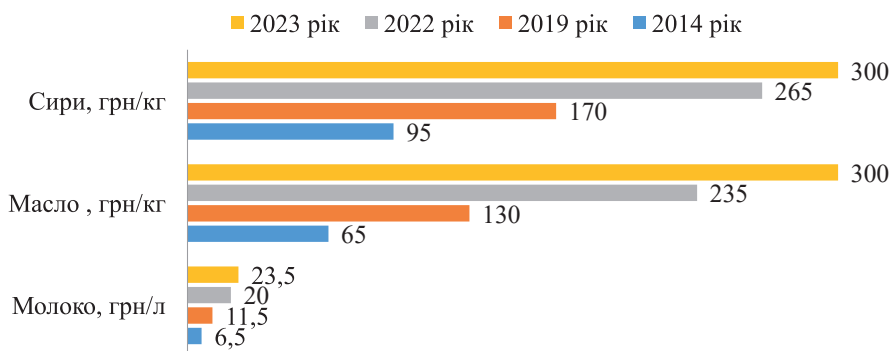

Рис. 1. Динаміка цін на молочні продукти в Україні

Джерело: розраховано автором за [4; 10]

– інфляція та енергетична криза: подорожчання енергоносіїв суттєво вплинуло на всі етапи виробництва молочних продуктів;

– залежність від експорту: зростання експорту продукції, особливо сирів і масла, стимулювало підвищення цін на внутрішньому ринку [10].

У 2023 році очікується, що ціни залишатимуться високими через нестабільність економіки та складності в постачанні сировини.

Збільшення експорту у 2022 році було зумовлене надлишком молока, що виник через падіння внутрішнього попиту під час війни. Зниження внутрішнього попиту дозволило Україні наростити експорт, особливо до сусідніх країн, таких як Молдова та Казахстан (табл. 1).

У 2023 році зростання витрат та дефіцит сировини обмежили експортні обсяги, в той час як імпорт частково задовольняв потреби українського ринку. Протягом 2019–2021 років зберігався високий попит на імпорتنі сири та йогурти з ЄС, що частково відновився у 2023 році через дефіцит місцевих продуктів (табл. 2).

Проведений аналіз підкреслює важливість виклики, з якими зіштовхнувся український молочний сектор в останні роки, а також вказують на важливість експортно-імпортного балансу для підтримки галузі. Зокрема, викликає занепокоєння зростання імпорту преміум-продуктів, таких як сир та йогурт, зростав перед війною, проте у 2022 році різко зменшився через економічні труднощі. Дефіцит сировини у 2023 році обмежив експорт і збільшив імпорт молочних продуктів для задоволення внутрішнього попиту, зокрема на сири та масла. В свою чергу, це створює додатковий тиск на вітчизняних товаровиробників та змушує їх шукати нові напрями та точки зростання (див. рис. 2).

Загалом, протягом останніх років Україна все більше залежить від імпортової молочної продукції, що пов'язано із скороченням внутрішнього виробництва та високими цінами на світових ринках.

SWOT-аналіз ринку молочних продуктів в Україні свідчить про необхідність розробки заходів щодо забезпечення стабільності функціонування й збереження конкурентних позицій на світових ринках (рис. 3):

Таблиця 1

Експорт молочних продуктів з України (2019–2023)

Рік	Загальний обсяг експорту, тис. тонн	Основні продукти для експорту	Основні ринки збуту	Зміни та тенденції
2019	69,4 Високий	Сир, сухе молоко, масло	ЄС, Казахстан, Молдова, Китай	Активний експорт сирів та сухого молока через високий попит на зовнішньому ринку.
2020	65,1 Зменшення	Сир, молочна сироватка, масло	Молдова, Казахстан, Китай	Пандемія COVID-19 знизила попит на експортні продукти.
2021	72,6 Помірне зростання	Сир, сухе молоко, масло	ЄС, Казахстан, Молдова, Китай	Зростання через стабілізацію виробництва, незначне відновлення попиту.
2022	84,3 Підвищення	Концентроване молоко, сироватка, масло, сир	ЄС, Молдова, Центральна Азія	Збільшення експорту через скорочення внутрішнього попиту (поява надлишків) під час війни
2023	58,0 Спад	Молочна сироватка, масло, сир	Казахстан, ЄС, Молдова, Грузія	Зменшення через дефіцит сировини та високу вартість виробництва

Джерело: розраховано автором за [11; 12]

Таблиця 2

Імпорт молочних продуктів до України (2019–2023)

Рік	Загальний обсяг імпорту, тис. тонн	Основні продукти для імпорту	Основні країни-постачальники	Зміни та тенденції
2019	32,5 Низький	Преміальні продукти, особливо сир та йогурт	Польща, Німеччина, Литва	Високий попит на імпорт сирів преміум-класу
2020	36,0 Зростання	Сир, йогурт	ЄС (Польща, Німеччина)	COVID-19 сприяв попиту на імпортні продукти
2021	39,2 Збільшення	Преміальний сир, масло	Польща, Німеччина, Франція	Зростання попиту на імпортні продукти через підвищення доходів.
2022	25,6 Скорочення	Масло, сир, сухе молоко, молочна сироватка	Польща, Німеччина, Нідерланди	Падіння імпорту через економічні труднощі, спричинені війною
2023	34,5 Зростання	Сир, масло, йогурт, молочна сироватка	Польща, Німеччина, Швейцарія	Відновлення імпорту через дефіцит місцевого виробництва та підвищення цін

Джерело: розраховано автором за [11; 12]

Загальні тенденції:	<ul style="list-style-type: none"> • 2014–2019: Виробництво молока поступово знижувалося через скорочення поголів'я корів, зростання вартості виробництва та зменшення попиту. • 2020–2021: Виробництво стабілізувалося, але вплинув COVID-19, який призвів до зниження споживання. • 2022–2023: Війна спричинила скорочення виробництва молока через руйнування ферм, зниження поголів'я та порушення логістики. Проте зріс експорт готової продукції.
Обсяги виробництва:	<ul style="list-style-type: none"> • 2014: Виробництво молока складало приблизно 11 млн тонн. • 2019: Скорочення до 9,6 млн тонн. • 2022: Виробництво молока впало до 7,7 млн тонн через війну. • 2023: Тенденція до подальшого зниження через дефіцит сировини.
Експорт:	<ul style="list-style-type: none"> • Після 2022 року експорт молочних продуктів (сири, вершкове масло) зріс, оскільки внутрішній попит зменшився через міграцію та економічні труднощі.
Імпорт:	<ul style="list-style-type: none"> • 2014–2019: У цей період імпорт молочних продуктів поступово збільшувався через зниження внутрішнього виробництва молока, скорочення поголів'я корів та зростаючу залежність від імпоротної продукції. У 2021 році імпорт зріс майже вдвічі, досягнувши 99,9 % зростання у порівнянні з попереднім роком. Найбільше збільшилися поставки сирів і кисломолочних продуктів. • 2020–2022: У 2022 році спостерігалось зниження імпорту на 33 % через війну, скорочення доходів населення та логістичні труднощі. Найбільше скоротилися поставки вершкового масла та молочної сироватки • 2023: Імпорт знову почав зростати, зокрема через дефіцит продукції на внутрішньому ринку. В жовтні 2023 року імпорт молочних продуктів зріс на 35 % порівняно з аналогічним періодом минулого року, що зумовлено збільшенням попиту на сири, сухе молоко та масло.

Рис. 2. Основні тенденції функціонування ринку молокопродуктів за 2014–2023 роки

Джерело: узагальнено автором за [3; 4; 5; 6]

<p style="text-align: center;">Сильні сторони (Strengths)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Наявність ресурсів: Україна має родючі ґрунти та сприятливі умови для розвитку тваринництва, що забезпечує стабільне виробництво молока. • Досвідчені виробники: В Україні діє низка великих та ефективних виробників молочних продуктів, таких як «Молочний альянс», «Терра Фуд», «Галичина», які мають довготривалий досвід і високі стандарти якості. • Попит на органічну продукцію: Зростає інтерес до органічних молочних продуктів, особливо в експорті, що може стати перевагою для українських виробників. 	<p style="text-align: center;">Слабкі сторони (Weaknesses)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Застаріла інфраструктура: Деякі виробничі потужності потребують модернізації, що впливає на продуктивність і якість продукції. • Дефіцит високоякісної сировини: Проблема з якістю молока через зменшення поголів'я корів та обмежену кількість великих фермерських господарств. • Залежність від імпортних технологій: Більшість нових технологій для виробництва та пакування молочних продуктів є імпортними, що збільшує витрати.
SWOT-аналіз ринку молочних продуктів в Україні	
<p style="text-align: center;">Можливості (Opportunities)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Експорт до ЄС: Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС українські виробники отримали доступ до європейського ринку. Це дозволяє збільшити експорт сирів, масла та інших молочних продуктів. • Розвиток органічного сегменту: Попит на органічні продукти зростає як в Україні, так і за кордоном, відкриваючи нові ніші для українських виробників. • Інновації у виробництві: Впровадження сучасних технологій дозволяє підвищити ефективність виробництва та покращити якість продукції, зменшуючи залежність від імпоротної продукції. 	<p style="text-align: center;">Загрози (Threats)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Військові дії та економічна нестабільність: Війна значно вплинула на виробництво через знищення інфраструктури та зменшення внутрішнього попиту. • Зростання собівартості: Підвищення цін на енергоносії та сировину призводить до зростання цін на продукцію, що може негативно вплинути на попит. • Конкуренція з імпортними продуктами: Український ринок відкритий для імпоротної продукції, що створює додатковий тиск на вітчизняних виробників.

Рис. 3. SWOT-аналіз ринку молочних продуктів в Україні

Джерело: сформовано автором за [6; 7]

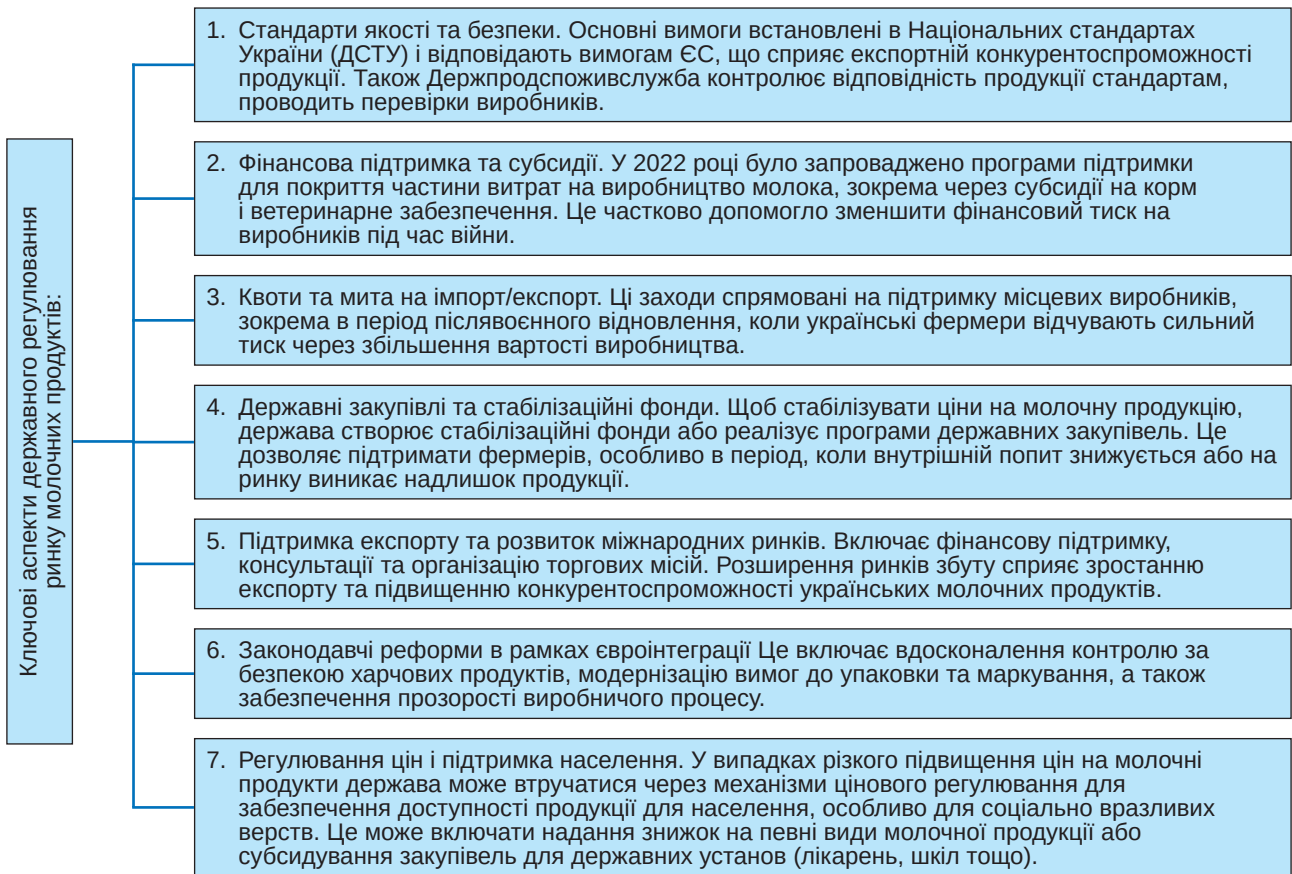

Рис. 4. Ключові аспекти державного регулювання ринку молочних продуктів

Джерело: сформовано автором за [13–15]

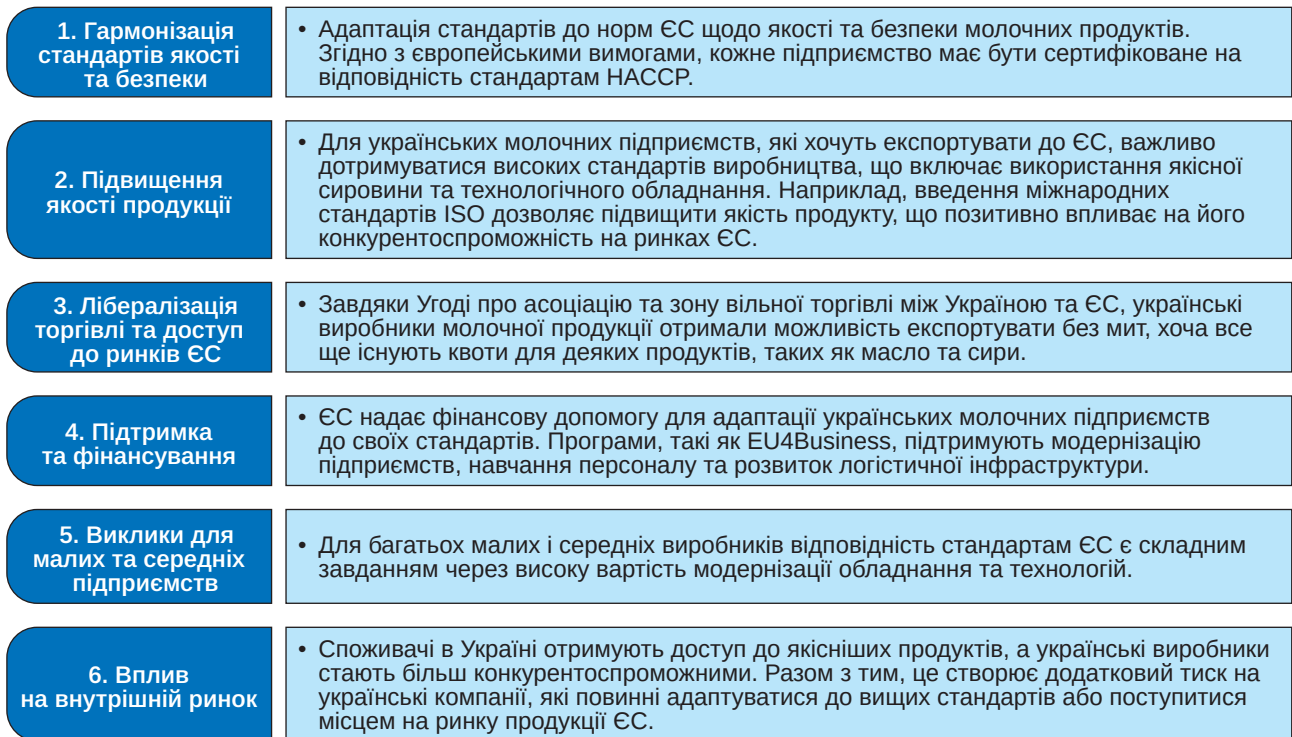

Рис. 5. Напрями та прояви інтеграційних процесів для українського ринку молочних продуктів

Джерело: сформовано автором за [15–17]

Важливу роль задля стійкості функціонування ринку відіграє державне регулювання, що має на меті забезпечити якість продукції, стабільність ринку та підтримку вітчизняних виробників. Основні напрями регулювання включають стандартизацію якості продукції, фінансову підтримку виробників, субсидії, квоти на експорт та імпорт, а також законодавче забезпечення (рис. 4).

Інтеграція українського ринку молочних продуктів до ЄС є важливим кроком для розвитку аграрного сектору, оскільки вона відкриває нові можливості для експорту, підвищення якості продукції та наближення до європейських стандартів. Основні аспекти та виклики, що виникають в процесі даної інтеграції полягають в гармонізації стандартів якості та безпеки молочних продуктів з одночасною роботою над покращенням якості останніх, лібералізації торгівлі та доступ до ринків ЄС, надання підтримки та фінансування та ін. (рис. 5).

Висновки. В ході аналізу визначено, що ємність ринку молочних продуктів України поступово знижується через економічні та військові виклики, але зберігає потенціал для зростання, особливо в сегменті експорту. Проведене дослідження підкреслює важливість тих викликів, із якими зіштовхнувся український ринок молочних продуктів в останні роки, а також визначає важливість експортно-імпортного балансу для підтримки галузі. Для прикладу, виникнення дефіциту сировини у 2023 році призвело до обмеження експорту і, як наслідок, відбулося збільшення імпорту молочних продуктів для задоволення внутрішнього попиту, зокрема на сири та масла. В свою чергу, це створює додатковий тиск на вітчизняних товаровиробників та змушує їх шукати нові напрями та точки зростання

Проте, український ринок молочних продуктів має значний потенціал, особливо в експорті та сегменті органічної продукції. Однак необхідно вирішити питання модернізації виробництва та підвищення якості сировини для підтримки конкурентоспроможності на глобальному ринку. Сприятливе державне регулювання та євроінтеграційні процеси.

В сучасних реаліях державне регулювання молочного ринку в Україні спрямоване на підтримку внутрішнього виробництва, захист споживачів та забезпечення продовольчої безпеки. Ці заходи набувають особливої актуальності в умовах економічних і військових викликів, що впливають на даний сектор.

Інтеграція українського ринку молочних продуктів до ЄС створює нові можливості для експорту, але потребує значних зусиль з адаптації стандартів, модернізації виробництва та підтримки з боку держави та міжнародних організацій. Дана інтеграція

сприяє розвитку галузі та підвищенню якості продукції для українських споживачів, наближаючи український ринок до європейських стандартів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Tanasiichuk A., Kovalchuk S., Otylvanska G., Andrushkevych Z., Sokoliuk K. Influence of Structural Processes in the Economy of Ukraine on Marketing and Logistical Processes of Domestic Enterprises. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10(2). P. 187. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n2p187>
2. Нікішина О., Тараканов М., Чеботарьова Н. Інституціональне забезпечення стійкості функціонування локальних ринків молока та молочних продуктів у воєнний та повоєнний періоди. *Food Industry Economics*, 2023. Vol. 15(3). DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v15i3.2744>.
3. Кузьо Н.Є., Косар Н.С., Малиха, В.В. Дослідження тенденцій розвитку ринку молочних продуктів України та напрями активізації маркетингової діяльності на ньому виробників сиру. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2023. Вип. 1(9). С. 169–178.
4. Ukraine: Dairy and Products Annual. (б. д.). USDA Foreign Agricultural Service. URL: <https://fas.usda.gov/data/ukraine-dairy-and-products-annual-7>
5. Головна | Державна служба статистики України. (б. д.). Головна | Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/>
6. Prices for dairy products in Ukraine will grow by 20–25 % in 2023. (б. д.). Асоціація виробників молока України. URL: <https://www.avm-ua.org/en/post/prices-for-dairy-products-in-ukraine-will-grow-by-20-25-in-2023>
7. Ukrainian Dairy Market | Infagro. (б. д.). Infagro(UA) – Молочний ринок України та світу. Переробка молока, виробництво, торгівля, експорт, імпорт. URL: <https://infagro.com.ua/eng/analysis/ukrainian-dairy-market/>
8. Ukraine Dairy, Butter Production by Year (1000 MT). (б. д.). IndexMundi – Country Facts. URL: <https://www.indexmundi.com/agriculture/?country=ua&commodity=butter>
9. Zolotonosha Butter-Making Combine. (б. д.). Milkalliance. URL: <https://milkalliance.com.ua/en/company/enterprises/zolotoniskij-maslorobnij-kombinat/>
10. Prices for dairy products in Ukraine will grow by 20–25 % in 2023. (б. д.-а). Асоціація виробників молока України. URL: <https://www.avm-ua.org/en/post/prices-for-dairy-products-in-ukraine-will-grow-by-20-25-in-2023>
11. Імпорт молокопродуктів скоротився на 33 % у першій половині 2022 року. (2022, 2 серпня). Скільки/Скільки. URL: <https://skilky-skilky.info/publications/import-molokoproduktiv-skorotyvsia-na-33-u-pershiy-polovyni-2022-roku/>
12. В жовтні Україна наростила експорт та імпорт молочних продуктів. (2023, 8 листопада). Асоціація виробників молока України. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/v-zovtni-ukraina-narostila-eksport-ta-import-molocnih-produktiv>

13. Ukraine: Dairy and Products Annual. (б. д.). USDA Foreign Agricultural Service. URL: <https://fas.usda.gov/data/ukraine-dairy-and-products-annual>

14. Ukraine: Dairy and Products Annual (October 23, 2023) – Ukraine. (б. д.). ReliefWeb. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-dairy-and-products-annual-october-23-2023>

15. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Законодавче регулювання молочного сектору. URL: <https://minagro.gov.ua>

16. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Євроінтеграція та стандартизація українського аграрного сектору. URL: <https://minagro.gov.ua> – Дата доступу: 06.11.2024.

17. EU4Business. Підтримка інтеграції українських підприємств до ринку ЄС. URL: <https://eu4business.eu>

REFERENCES:

1. Tanasiichuk A., Kovalchuk S., Otylvanska G., Andrushkevych Z., Sokoliuk K. (2021). Influence of Structural Processes in the Economy of Ukraine on Marketing and Logistical Processes of Domestic Enterprises. *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10(2), p. 187. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n2p187>

2. Nikishyna O., Tarakanov M., Chebotaryova N. (2023). Instytutsionalne zabezpechennia stiikosti funktsionuvannia lokalnykh rynkiv moloka ta molochnykh produktiv u voiennyi ta povoiiennyi periody [Institutional Support for the Sustainability of Local Dairy Markets During Wartime and Post-War Periods]. *Food Industry Economics*, vol. 15(3). DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v15i3.2744>

3. Kuzio N. Ye., Kosar N. S., Malykha V. V. (2023). Doslidzhennia tendentsii rozvytku rynku molochnykh produktiv Ukrainy ta napriamy aktyvizatsii marketynhovoї diialnosti na nimu vyrobnykiv syru [Research on Development Trends in the Ukrainian Dairy Market and Directions for Activating Cheese Producers' Marketing Activity]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, vol. 1(9), pp. 169–178.

4. Ukraine: Dairy and Products Annual. (n.d.). USDA Foreign Agricultural Service. <https://fas.usda.gov/data/ukraine-dairy-and-products-annual-7>

5. Holovna | Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Main Page | State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). Available at: <https://stat.gov.ua/>

6. Prices for dairy products in Ukraine will grow by 20–25 % in 2023. (n.d.). Asotsiatsiia vyrobnykiv moloka Ukrainy [Association of Milk Producers of Ukraine]. Available at: <https://www.avm-ua.org/en/post/prices-for-dairy-products-in-ukraine-will-grow-by-20-25-in-2023>

7. Ukrainian Dairy Market | Infagro. (n.d.). Infagro (UA) – Molochnyi rynek Ukrainy ta svitu. Pererobka

moloka, vyrobnytstvo, torhivlia, eksport, import [Infagro (UA) – Ukrainian and Global Dairy Market. Milk Processing, Production, Trade, Export, Import]. Available at: <https://infagro.com.ua/eng/analysis/ukrainian-dairy-market/>

8. Ukraine Dairy, Butter Production by Year (1000 MT). (n.d.). IndexMundi – Country Facts. Available at: <https://www.indexmundi.com/agriculture/?country=ua&commodity=butter>

9. Zolotonosha Butter-Making Combine. (n.d.). Milkalliance. Available at: <https://milkalliance.com.ua/en/company/enterprises/zolotoniskij-maslorobnij-kombinat/>

10. Prices for dairy products in Ukraine will grow by 20–25 % in 2023. (n.d.-a). Asotsiatsiia vyrobnykiv moloka Ukrainy [Association of Milk Producers of Ukraine]. Available at: <https://www.avm-ua.org/en/post/prices-for-dairy-products-in-ukraine-will-grow-by-20-25-in-2023>

11. Import molokoproduktiv skorotyvsia na 33% u pershii polovyni 2022 roku [The Import of Dairy Products Decreased by 33% in the First Half of 2022]. (2022, August 2). Skilky/Skilky. Available at: <https://skilky-skilky.info/publications/import-molokoproduktiv-skorotyvsia-na-33-u-pershiy-polovyni-2022-roku/>

12. V zhovtni Ukraina narostyla eksport ta import molochnykh produktiv [In October, Ukraine Increased Dairy Product Exports and Imports]. (2023, November 8). Asotsiatsiia vyrobnykiv moloka Ukrainy [Association of Milk Producers of Ukraine]. Available at: <https://avm-ua.org/uk/post/v-zovtni-ukraina-narostila-eksport-ta-import-molochnih-produktiv>

13. Ukraine: Dairy and Products Annual. (n.d.). USDA Foreign Agricultural Service. Available at: <https://fas.usda.gov/data/ukraine-dairy-and-products-annual>

14. Ukraine: Dairy and Products Annual (October 23, 2023) – Ukraine. (n.d.). ReliefWeb. Available at: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-dairy-and-products-annual-october-23-2023>

15. Ofitsiynyi sait Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. Zakonodavche rehuliuвання molochnoho sektoru [Official Website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Legislative Regulation of the Dairy Sector]. (n.d.). Available at: <https://minagro.gov.ua>

16. Ofitsiynyi sait Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. Yevrointehratsiia ta standartyzatsiia ukrainskoho ahrarnoho sektoru [Official Website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. European Integration and Standardization of the Ukrainian Agrarian Sector]. (n.d.). Available at: <https://minagro.gov.ua>

17. EU4Business. Pidtrymka intehratsii ukrainskykh pidpriemstv do rynku YeS [Support for the Integration of Ukrainian Enterprises into the EU Market]. (n.d.). <https://eu4business.eu>